* ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ - ਦੁਆਲਸੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਰੋਕਾਰ *

ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ ਇੱਕ ਸੁਲਝਿਆ ਹੋਇਆ ਤੇ ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ਾਲੀ ਕਹਾਣੀਕਾਰ, ਜਿਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ਤੇਜ਼ ਅਤੇ ਡੂੰਘੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੇ ਪਰਤਵ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਲਾਜਵਾਬ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਤੇ ਨਿਖਾਰਿਆ ਹੈ। ਵਿਰਕ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਪਗਡੰਡੀਆਂ ਰੀਤਾਂ ਤੋਂ ਹਟਾ ਕੇ ਨਵੀਆਂ ਲੀਹਾਂ ਤੇ ਤੋਰਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਆਧੁਨਿਕ ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਸਿਖਰਲਾ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਹੈ। ਜਿਸਨੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਜੱਟ ਕਿਸਾਨ, ਸ਼ਹਿਰੀ ਮੱਧ ਵਰਗ ਬਾਰੇ ਵਧੀਆ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ।

ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ ਦਾ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੁਆਲਸੀ 1959 ਈ. ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚਲੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਉਸਦੀਆਂ ਚਾਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਛਾਹ ਵੇਲਾ (1950), ਧਰਤੀ ਤੇ ਆਕਾਸ਼ (1951), ਤੂੜੀ ਦੀ ਪੰਡ (1954), ਅਤੇ ਏਕਸ ਦੇ ਬਾਰਕ (1957) ਵਿਚੋਂ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਿੰਨ-੨ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਜਗ੍ਹਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ~~1955~~ 1957 ਈ. ਵਿਚ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਸਨਮਾਨਿਆ ਗਿਆ। ਪ੍ਰੋ. ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦੇ ਹੋਏ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ.

* "ਹਰ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਅਭਿਵਿਅਕਤ ਹੋਇਆ ਲੇਖਕ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਨਿਵੇਕਲਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਦਾ ਆਪ ਹੈ, ਪਰ ਨਿਵੇਕਲਾ ਹੁੰਦਿਆਂ ਏਕਸ ਰੂਪ ਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਲੇਖੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤਰਾਸ਼ਾ ਜਿਸ ਪ੍ਰਗਟਾ ਜਾਂ ਜਿਸ ਵਿਅਕਤੀ ਰਾਹੀਂ ਵਿਰਕ ਨੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ।" *

ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੁਆਲਸੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਮੁੱਖ ਸਰੋਕਾਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ :-

* **ਸਧਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਚਿਤਰਨ** :- ਵਿਰਕ ਦੀ ਦੁਆਲਸੀ ਸਧਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚਲੇ ਪਾਤਰ ਆਪਣੀਆਂ ਸਮਾਜੀ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ

ਸੀਮਤ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਘੇਰੇ ਨਾਲ ਜਿਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਤਰਾਂ ਲਈ ਜੀਵਨ ਇੱਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਜੀਵਨ ਰੂਪ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਦੁੱਗਲੀ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਕਹਾਣੀ ਜੇਹੀ ਹੈ। ਦੁਆਬਸੀ ਦਾ ਇਕ ਤਾਂ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦਾ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਅਸਮਾਨ ਦੇ ਅਤੇ ਸਭ ਕੁੱਝ ਇਕ ਕਈ ਜੇਤੂ ਸਮਾਜ ਹੈ। ਦੁਆਬਸੀ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚਲੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪੇਂਡੂ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸਧਾਰਨ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਕਹਾਣੀਆਂ ਜਿਵੇਂ - ਚਾਚਾ, ਖੱਬਲ, ਛਾਹ ਵੇਲਾ ਆਦਿ ਪੇਂਡੂ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦਾ ਚਿਤਰਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

* **ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਚਿਤਰਣ → ਵਿਰਕ ਦੁਆਰਾ ਦੁਆਬਸੀ ਵਿਚ**

ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਚਿਤਰਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਕਹਾਣੀ 'ਚਾਚਾ' ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਚਾਚਾ ਸਿੰਘ ਵਿਆਹ ਹੋਣ ਦੀਆਂ ਮਨ ਘੜਤ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹੀ ਸਰਦਾ ਰੋਂਦਾ ਹੈ, ਪੀੜਾ ਹੈ ਔਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਨਾਲ ਸਮਝ ਲਾ ਲਾ ਕੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਅਨੁਸਾਰ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਪਰਵਾਹੀ ਅਤੇ ਚੱਜਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੇਂਡੂ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਜੋ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਉਹ ਫ਼ਖ਼ਰ ਤੇ ਪਾਤਰ ਦਾ ਹਮਦਰਦੀ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਛੜੇ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਲੋਕ ਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੇ ਵਾਲੀ ਸਾਰਨ ਕਰਕੇ ਹੀ ਉਹ ਅੱਜ ਤੱਕ ਕੁਆਰਾ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ →

" ਕੰਮ ਤੇ ਕੋਈ ਕੀਤਾ ਸੋਈ ਲੋਕ ਨੇ ਹੋਰ
ਸਵਾਣੀਆਂ ਘੱਟ ਵੱਧ ਹੀ ਤੁਰੀਆਂ ਨੇ।"
ਚਾਚਾ ਆਖਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।"

* **ਪਿਆਰ, ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਲੋੜ → 'ਛਾਹ ਵੇਲਾ' ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ**

ਵਿਚ

ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਰੁੱਤ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਸਿਆਸਤ ਮਨੁੱਖੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਸੱਚੀ ਅਤੇ ਸਹਿਜ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਵਾਲੀ ਕੁਦਰਤ ਹੈ। ਸਿਆਸਤ ਤੇ ਸੱਭਿਆ ਸਮਾਜ ਵਿਚਾਰ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਰਾਹੀਂ ਹੋ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ।

'ਕਾਗ ਕਹਾ' ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਕੋ ਦੋ ਸਮਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਆਸਤ ਤਿਰਸਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਜੋ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸਿਆਸਤ ਵਰਗੀ ਸਿਰਜਣ ਅਤੇ ਉਸ ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੈ। ਵਿਚਾਰ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਮੇਂ ਲੋਕ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਇਹ ਕਹਿ ਸੁਣਦਾ ਹੈ :-

ਸੰਗਤਿਆ, ਐਨ ਟੱਕ ਗਾਗਾ ਆਇਆ। " ਦੇਵਤਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰੱਪ ਉੱਥਾਣ ਸੋਤੇ ਗੱਡੀ ਜੋ ਕਿ ਦਾ ਗੀ ਗੀ ਆਇਆ ਆਖਿਆ। ... ਇਹ ਤੇ ਗਲਾ ਗੋਤ, ਜੋਣ, ਦਾਗੀ ਸੇ ਹੈ। ਦੇਵਤਾ ਬਣਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਰ ਦੇਖੋ। ਜੋ ਕੇ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਗੱਲ ਦੇਵੇ ਦੇਵਤਾ ਦੀ ਜੀ ਆਇਆ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ। "

* **ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਯੁੱਗ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਜਟਿਲ ਰੂਪ :-** ਇਸ ਦੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਯੁੱਗ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਜਟਿਲ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਟੁੱਟਦੇ ਹੋਏ ਵਪਾਰੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਉੱਭਰਦੇ ਹੋਏ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਟਕਰਾਓ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਹੋਂਦ ਨਾਲ ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਸੰਬੰਧ ਦੇ ਨਾਲ ਟੁੱਟਦੀ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਦੇਖਿਆ ਇਸ ਇਸ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਅਤੇ ਜਟਿਲ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਵਾਰਿਸ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਦੀ ਆਸ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਸੰਗਠਨਾ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਗਟ ਸਮਾਜ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਆਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਾਰੇ ਮਾਨਵੀ ਗੁਣ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵਪਾਰੀ ਸੰਗਠਨ ਗ੍ਰਸਿਆ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਵਿਰੋਧ ਬਦਲਦੇ ਹਾਲਾਤ ਨਾਲ ਬਦਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਗੁਣ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇੰਜ ਤ

ਪਿਆਰ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਹਨ। ਜੀਵਨ ਦੀ ਮਜਬੂਰ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਅੱਗੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਆਂਤਰਿਕ ਇੱਛਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਇਹ ਨਵੀਨ ਹਾਲਾਤ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੀ ਰੂਪ ਨਾ ਢਾਲ ਲੈਣ।

* ਦੇਸ਼ ਦੇ ਬਟਵਾਰੇ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਕਹਾਣੀ :→ ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ ਦੇ 'ਦੁਆਲਸ਼ੀ' ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਬਟਵਾਰੇ ਅਤੇ ਇਸ ਬਟਵਾਰੇ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਤਬਾਹ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਵੀ ਚਿਤਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਖੱਬਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਬਟਵਾਰੇ ਨਾਲ ਤਬਾਹ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਇੱਕ ਸਿਪਾਹੀ ਉਧਰ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਕੋਲੋਂ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਹ ਜਗ੍ਹਾ ਠੀਕ ਕਰਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਏ ਤੇ ਸਾਰੇ ਖਾਲੀ-ਖਾਲੀ ਦਿੱਖ ਜਾਵਣਗੇ। ਖੱਬਲ ਘਾਹ ਨੂੰ ਏਹਦੀ ਮੋਟਿਫ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਬਟਵਾਰੇ ਸਮੇਂ ਹੋਏ ਫਸਾਦ ਅਤੇ ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਕਾਰਨ ਘਰਾਂ ਦਾ ਸਮਾਨ ਜਿਸਨੂੰ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਤਰਗਇਆ ਸਾਂਭਿਆ ਵਿੱਚ ਜਗ੍ਹਾ-2 ਲੱਭਦੀਆਂ ਹੋਇਆਂ ਜਦ ਤਾਂ ਚਾਹਿਆ ਵਿੱਚ ਘਰ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਜੜੇ ਪੁਜੜੇ ਲੋਕ ਬੇਘਰੇ ਹੋਏ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਪਸ਼ੂਆਂ ਦਾ ਤਰ ਤ੍ਰਾਹ ਨਿਕਲਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬੀਤਣ ਤੇ ਪਸ਼ੂ ਵੀ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸੇਧ ਵਿੱਚ ਜੁਗਦੀਆਂ ਸਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

" ਖੱਬਲ ਕਹਾਣੀ ਤਾਂ ਉਸਾਰੀ ਹੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਧਰਤੀ
ਉੱਪਰ ਹੈ ਦੇਸ਼ ਵੰਡ ਤੇ ਰਚੀ ਹੀ ਇਸ ਖਾਸਕਰ ਪਰ
ਉਹ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਤਅੱਸਬ ਤੋਂ
ਕਿਤੇ ਪਾਰ ਹੈ। "

* 'ਮੁਰਦੇ ਦੀ ਤਾਕਤ' ਵੀ ਮੁਲਕ ਵੰਡ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਨਿਵੇਕਲੀ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਤੇ ਥਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜੀ ਟੁਕੜੀਆਂ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਤੈਨਾਤ ਸਨ।

ਨਾਲ ਲੱਗਦੀ ਨਹਿਰ ਵਿਚ ਸਮਾਧਿ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮਾਰੇ ਗਏ ਲੋਕਾਂ
ਦੀਆਂ ਤੇ ਫੌਜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋਥਾਂ ਤਰਦੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।
ਹਰ ਇਕ ਦੇਖੀ ਲੋਥ ਨਾ ਆਈ ਆਈ ਫੇਰ ਜਦੋਂ ਇਕ ਤਰਦੀ ਲੋਥ
ਆਈ, ਦੋਗ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਤੇ ਸਿੱਖ ਫੌਜੀਆਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ
ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਥ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਸਿੱਖ ਦੀ

"ਇੱਕ ਸਿੱਖ ਹੈ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ।
ਸੈ। ਮੁਰਦਾ ਤੇ ਸਾਫ਼ ਸਿੱਖ ਸੀ।
ਉਹਦੇ ਖੜ੍ਹੇ ਵਾਲਾਂ ਦੇ ਸਿਰੇ ਵਿਚ ਦਸ ਵਿੰਨ੍ਹ ਗਏ
ਤੇ ਗਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਡਿੱਗ ਗਏ।"

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਬਟਵਾਰੇ
ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਅੱਗ ਦਾ ਨੰਗਾ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ
ਪਏ ਫਸਾਦ ਨੂੰ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ।

* ਸੰਪ੍ਰਦਾਇਕ ਫਸਾਦਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ → ਉਲ੍ਹਾਮਾ ਕਹਾਣੀ

ਸੰਪ੍ਰਦਾਇਕ ਫਸਾਦਾਂ ਦੇ
ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੀ ਸਾਹਿਤ ਚਿਤਰ ਨੂੰ ਮੁਸਲਿਮ ਕਹਾਣੀ ਹੋਈ ਸਾਂਝ ਸਬੰਧੀ
ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਦੀ ਸਜੀਵਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬਲਤਾ ਨੂੰ
ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸੰਗਠਿਤ ਭਾਈਚਾਰੇ
ਨੂੰ ਚਿਤਰਾਂ ਦਿਆ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਪਰਿਵਾਰ
ਵਾਂਗ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਸਮੇਂ ਪੰਥ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚਕਾਰ
ਸਿੱਧ ਜਦੋਂ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ
ਦਾ ਗੇੜਾ ਮਾਰਨ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮੁਸਲਮਾਨ
ਔਰਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਉਲ੍ਹਾਮਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

* ਉਲ੍ਹਾਮਾ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦਿਖਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ
ਜਨ ਸਧਾਰਨ ਉੱਤੇ ਸਰਕਾਰ ਰਾਜਨੀਤਕ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦਾ,
ਜਿਹੜੀਆਂ ਉਸਦਾ ਨਾ ਕੋਈ ਦੇ ਮਿਆਂਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ
ਹਨ, ਅਸਰ ਸਮਾਜ ਤੇ ਵੀ ਆਪ

ਅਸਮਰੱਥ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।"

* ਮਾਲਵ ਖਿੱਤੇ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਉਲੀਕਣਾ → ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਮਿਸ਼ਰਣ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਸਮੱਸਿਆ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਜਿੱਥੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਈ ਸੁੱਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉੱਥੇ ਹੀ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਵੀ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਆਧਾਰ ਕਹਾਣੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਮਨੁੱਖੀ ਖਿੱਤੇ ਦੀ ਅਸਲ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਹੇਠਲਾ ਬੌਲਦ ਕਹਾਣੀ ਮਾਲਵ ਖਿੱਤੇ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਉਲੀਕਣ ਵਾਲੀ ਵਿਲੱਖਣ ਕਿਸਮ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਬੁਨਿਆਦ ਮਸਲੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕਾਰਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਿਤਾ ਸਾਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਸ ਕਦਰ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਛੁੱਟੀ ਆਏ ਫੌਜੀ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਖਤਮ ਨਾ ਹੋ ਜਾਏ। ਮਾਰੇ ਗਏ ਜਵਾਨ ਪੁੱਤ ਦਾ ਦੁੱਖ ਉਸਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਛੁਪਾਉਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵੀ ਕੇਵਲ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਿਤਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੈ।

'ਧਰਤੀ ਹੇਠਲਾ ਬੌਲਦ' ਵਰਗੀਆਂ ਕੁਝ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸਦਕਾ ਹੀ ਅੱਜ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਜਗਤ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਖੜ੍ਹਨ ਜੋਗਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

* ਪਰਵਾਸ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰੰਪਰਾਗਤ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਰੁਚੀਆਂ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਣ -

'ਦੇ ਆਲੇ ਦਾ ਪਿਆਰ' ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਜੋ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀਆਂ ਅਤੇ ਵਪਾਰ ਕਾਰਨ ਪਰਵਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਲੋਕ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦਾ ਸੰਕਟ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਉਸ ਦੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਰੁਚੀਆਂ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰੀ ਜੀਵਨ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ੀ ਪੱਛਮੀ ਤੇ ਧਨੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਸੱਭਿਅਤਾ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਸ਼ਹਿਰੀ ਜੀਵਨ

ਲੁਟ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਿੰਡ ਸ਼ਹਿਰ ਆਏ ਲੋਕ ਪੱਛਮੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸ਼ਹਿਰੀ ਜੀਵਨ ਅਪਣਾਉਣ ਵੱਲ ਰੁਚਿਤ ਹੋਏ ਹਨ ਪਰ ਆਪਣੇ ਵਿਰਾਸਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਲੋਂ ਟੁੱਟੇ ਸੈਰਲਾਂ, ਸਾਂਝਾਂ, ਰੀਸਤਾਂ, ਚੰਗਿਆਈਆਂ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਦੁਬਿਧਾ ਵਿਚ ਪਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮਾਨਸਿਕ ਦੁਬਿਧਾ ਦਾ ਆਧਾਰ ਤੇ ਉਸਰੀਆਂ ਸੂਖਮ ਮਾਨਸਿਕ ਰੁਚੀਆਂ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਅਸੰਗਤੀਆਂ ਸਾਡੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਗਾੜ ਅਨੁਸਾਰ ਗਹਿਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

* **ਸਮਾਜ ਦਾ ਔਰਤ ਪ੍ਰਤੀ ਰਵੱਈਆ** — ਇਸ ਨਾਟਕ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਇਸੇ ਲਈ ਆਪਣੇ ਉੱਚ ਨੇ ਪਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਦਰਦਾਂ ਚੁੰਝਦਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। 'ਸਮਾਜ ਤੇ ਔਰਤ ਤੇ ਦਵੀ ਵੱਲ ਰਵੱਈਆਂ' ਕਰਦੀ ਵਿੱਚ ਕੁੜੀਆਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਹਾਲਾਤ ਅਨੁਸਾਰ ਢਾਲਣ ਲਈ, ਜਿਹੜੇ ਕਦਮ ਚੁੱਕਦੀਆਂ ਹਨ ਉਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਘੋੜ ਸਮਾਜ ਔਰਤ ਨੂੰ ਇਕ ਦਮ ਆਪਣੇ ਬਰਾਬਰ ਖੜ੍ਹੀ ਵੇਖ ਕੇ ਤਿਲਮਿਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ਇਹ ਗੱਲ ਉਸਦੀ ਹਉਮੈਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਲਈ ਜਾਂ ਉਹ ਸਮਾਜ ਦਾ ਔਰਤ ਵੱਲ 'ਸ਼ੱਕਵਾਦੀ' ਰਵੱਈਆ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਦੇਸ਼ ਵਾਲੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਤੇ ਤੁਹਮਤਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਹਨ। ਚਰਨਜੀਤ ਦੀ ਪਤਨੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ :-

"ਦੇਸ਼ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਤੇ ਖੜੀਆਂ ਤੁਹਮਤਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਨੇ।" ਸੰਗੀ ਵਾਲੀ ਨੇ ਕੱਖ ਖਿੱਚ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਹਰ ਇਸ ਨੀ ਤਮਾਸ਼ਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਏ।"

* **ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਅੜਚਣੀਆਂ, ਅਕਾਂਖਿਆਵਾਂ, ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦਾ ਸੂਖਮ ਚਿਤਰਨ** :→ ਦੁਆਬਸੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਲੇਖਕ ਵੱਲੋਂ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਅੜਚਣੀਆਂ, ਅਕਾਂਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦਾ ਸੂਖਮ ਚਿਤਰ ਹੀ

ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ. 'ਭਾਬੀ' ਕਹਾਣੀ ਵਿਚਲਾ ਦੋਵੇਂ ਪਾਤਰ ਭਾਬੀ ਆਪਣੀਆਂ ਆੜ੍ਹਪੁਣੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਗਟੀ ਕਰਦੇ ਤਾਂਘਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਸਮਾਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਚਾਰਨਯੋਗ ਜਾਪਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹਦੀਆਂ ਆੜ੍ਹਪੁਣੀਆਂ ਦਾ ਦੇਵਰ ਸਮਾਜ- ਸਤਿਆਚਾਰ ਜੋੜ ਹੈ.

* **ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਦਾ ਚਿਤਰਣ** :-> ਵਿਰਕ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪੇਂਡੂ ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਦੁਆਰਸੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ, ਸਤਿਆਚਾਰ ਆਦਿ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਹੀ ਘੁੰਮਦੀਆਂ ਹਨ। 'ਭਾਬੀ' ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਮਾਨਤਾ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਹੀ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਿਖਿਆਨਤਾ 'ਛਾਹ ਵੇਲਾ' ਕਹਾਣੀ, ਧਰਤੀ ਹੇਠਲਾ ਬੌਲਦ ਆਦਿ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਨੂੰ ਬਾਖੂਬੀ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ.

* **'ਆਸ਼ਾਵਾਦ' ਵਿਰਕ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤ** :-> ਦੁਆਰ ਆਪਣੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਆਸ਼ਾਵਾਦੀ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਪਾਤਰ ਜੀਵਨ ਦੀ ਔਕੜ ਵੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਉਮੀਦ ਦਾ ਪੱਲਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ। 'ਖੱਬਲ' ਕਹਾਣੀ ਵਿਚਲੀ ਮੌਤ ਤੇ ਉੱਤਮ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਸਮੇਂ ਵਾਪਰੇ ਕਤਲੇਆਮ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਾਲਦਾ ਚਿਤਰਣ ਹੈ. ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਇਸ ਦੌਰ ਨੇ ਸਭ ਕੁਝ ਵਿਚ ਐਸ ਜਾਨਵਰ ਨੇ ਜਗਾਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਪ੍ਰਤੀ ਮਨੁੱਖ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸ਼ੁਕਰੀਆ ਕਰੇਗਾ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸਭ ਕੁਝ ਸਮਾਪਤ ਹੋਇਆ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿਚ ਵਿਰਕ ਨਿਰਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸਗੋਂ ਉਹ ਆਪਣੀ

ਰੰਗੀ ਪਾਤਰ ਤੇ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਏ।

"ਮੇਰੀ ਇੰਦ ਕਲਾਲ ਦੇ ਨਿੱਕੀ ... ਮੈਂ ਉਹਦੀ ਵੱਡੀ ਭਰਜਾਈ ਆਂ। ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਗੱਦੀ ਪਾਲਿਆ ਏ, ਮਾਂ ਬਰੋਬਰ ਆਂ। ਉਹ ਮੇਰ ਰੋਕ ਆਵੇਗੀ। ਮੈਂ ਆਪ ਆਪਣੀ ਗੱਦੀਂ ਉਹਨੂੰ ਦਿੱਲੇ ਦੇ ਲੜ ਲਾਵਾਂਗੀ। ਮੇਰੀ ਸਾਂਝ ਵਧੇਗੀ, ਮੇਰੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਲੰਮੇਰੀਆਂ। ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਖਣ ਵਾਲੀ ਬਣਾਂਗੀ।"

* ~~ਸਾਰਾਂਸ਼~~ —

ਵਿਰਕ ਦੀਆਂ 'ਦੁਆਰਸੀ' ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵੰਡ-ਪਾਸਾਰੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬੰਨ੍ਹੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵੱਖਰੇ-2 ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-2 ਨਜ਼ਾਰਾ ਵਿੱਚ ਜਿਹਨੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਦੁੱਖ ਦਰਦਾਂ ਰੰਗਦਿਆਂ ਤੇ ਸੀਮਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਬਰੀਕ ਬੀਨੀ ਨਾਲ ਸੰਜੋਇਆ ਹੈ। ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਧੱਕੀ ਤੇ ਪੀਢੀ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤੀ ਹੈ।